

UDO IVASK TARTU ÜLIKOOLI RAAMATUKOGUS

Kaja Noodla

Udo Ivask 1914. a. Foto: F. Opitz.

Tartu rahu alusel anti eestlastele võimalus 1920.–1923. a. opteerida Nõukogude Venemaalt Eestisse. Tulid tuhanded, nende hulgas ka Moskvas hästi tuntud ja tunnustatud mitmekülgne raamatuteadlane Udo Ivask. Tema elust ja tööst on üsna palju kirjutatud,¹ kuid lühike pingeline lõpuperiood kodumaal on jäänud tõsisema tähelepanuta. Alljärgnevas püütakse seda lünka täita.

Moskva periood

Udo-Nestor Ivask, sündinud 20. dets. 1878. a. Viljandimaal agronoomiharidusega mõisarentniku peres ja õppinud Tartu Reaalkoolis, siirdus 18-aastase andeka kunsti- ja teadusehuvilisena 1897. a. Moskvasse, suurte võimaluste linna. Seal alustas ta kunstiõpingutega, aga et vanus ületas kunstikooli pääsemise piiri, valis noormees pintsli ja pliiatsi asemel töö raamatuga, jättes kunsti vaid meelisharrastuseks.

Et U. Ivask oli seltsiv ja energiline ning piisavalt uudishimulik, tekkisid tal kiiresti head kontaktid Moskva kunstnike, kirjanike, raamatu-uurijate ja bibliograafide, bibliofiilide ja raamatukaupmeestega. End pidevalt täiendades lülitus ta aktiivselt Vene Bibliograafia Seltsi tegevusse, hakkas kirjutama raamatuid ja artikleid raamatu ja raamatukogude ajaloo, bibliofiilia, bibliograafia, eksliibrise ja genealooogia alalt, kultuuritegelaste biograafiaid, nekrolooge ja retsensioone. Algul võttis ta põhiteemaks eksliibrised. Just esimene raamat “О библиотечных знаках, так называемых *ex-libris*’ax” viis ta sidemisse välismaa eksliibriseuurijatega. Ivaski juhtimisel asutati Moskvasse Eksliibrise Harrastajate Selts, pandi ilmuma seltsi ajakiri. Ise jätkas ta eksliibrise kogumist ja kirjeldamist. 1905. a. ilmus temalt suurteose “Описание русских книжных знаков” 1. osa, viie aasta pärast järgnes

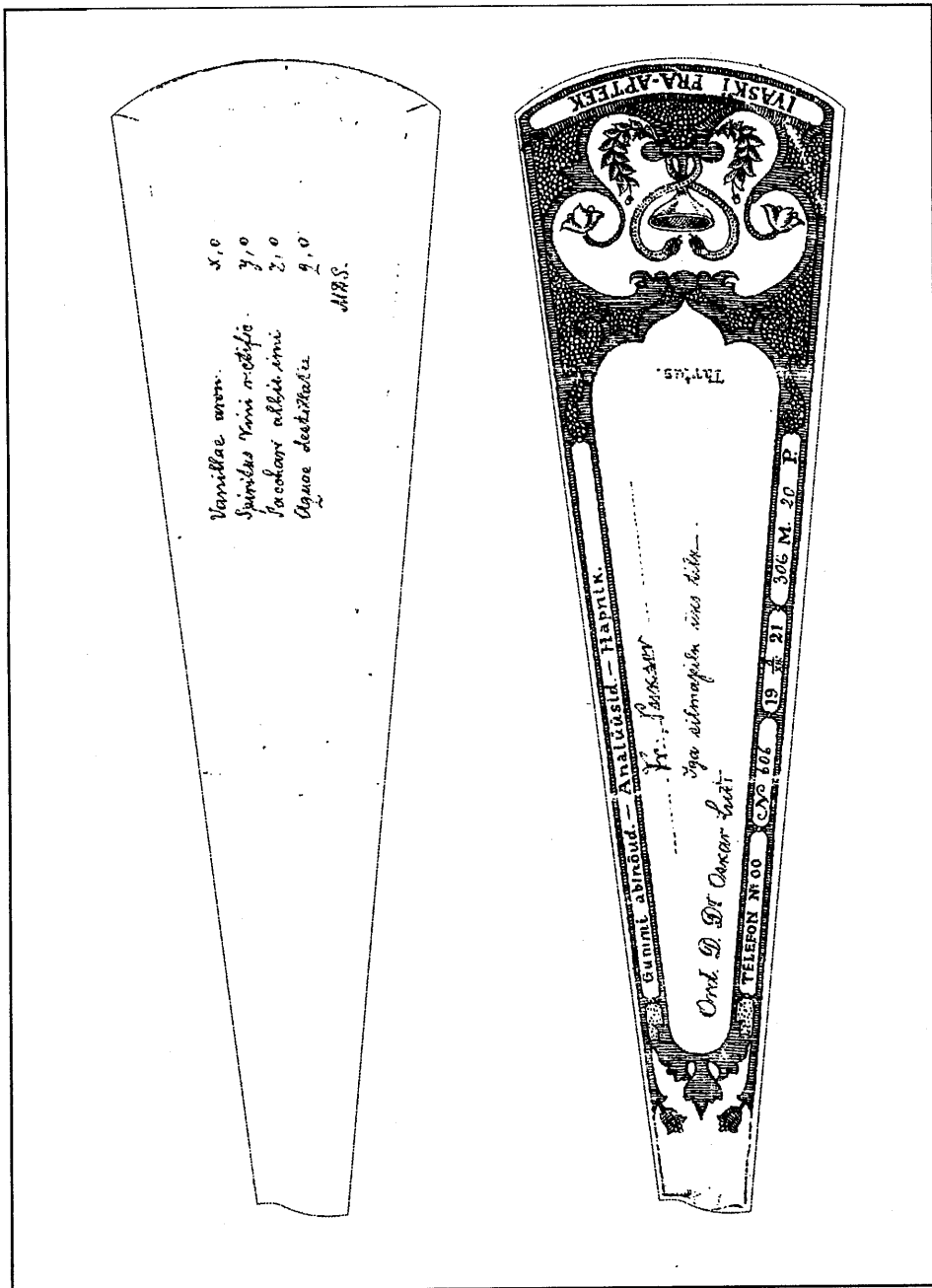
¹ Vt. Удо Георгиевич Иваск (1878–1922) : Указатель литературы / Сост. Е. У. Кульпа-Иваск. Воронеж, 1973. 36 с.; Kulpa, H. Udo Ivask — raamatuteadlane ja bibliofiil // Uurimusi eesti raamatukogunduse ajaloost. Tallinn, 1985. Lk. 84–104. (Nõukogude Eesti raamatukogundus; 14.); Kulpa, H. Udo Ivaski eluteest ja tegevusest: Biobibliograafilisi materjale. Käsi-kiri masinakirjas. Tartu, 1978–1979. 180 l. — Fotodega. — TÜR KHO, f. 33, s. 45. Sama vene keeles, s. 46.

2. ja 1918. a. 3. osa. Kokku kirjeldavad need 2593 eksliibrist ning toovad andmeid ka eksliibriste omanike ja nende raamatukogude kohta. Neljas osa jäi koostajal käsikirja.

Töötades vahepeal kontoriametnikuna, õppis U. Ivask 1907.–1910. a. Moskva Arheoloogia Instituudis arheograafiat ja lõpetas selle kandidaadikraadiga. Samal ajal sai trüki- valmis tema teine püsiva väärtusega teatmeraamat “Частные библиотеки в России” (ilmus 1911–1912), mis kirjeldab 1346 raamatukogu tekkimist, koostist ja saatust. Need kaks teost tegid U. Ivaskist Venemaal, aga mitte ainult seal, igati tunnustatud bibliograafi- raamatuteadlase.

Pärnu Vanaaja Uurimise Seltsi tunnistus U. Ivaski liikmeks vastuvõtmise kohta 1. juunil 1909. a. (TÜR KHO, f. 33, s. 1, l. 4).

U. Ivask oli sõprade ringis ka naljamees... (TÜR KHO, f. 33, s. 33, l. 19).

Edaspidi hakkas usin töömees oma tähelepanu koondama bibliograafia küsimustele. 1913. a. võttis ta juhtivalt osa Vene Bibliograafia Seltsi ajakirja “Библиографические известия” asutamisest, avaldas selles artikleid. 1914. aastast suundus Ivaski huvi perioodilise kirjanduse probleemidele ning temale omase energia ja põhjalikkusega asus eesti mees registreerima ja kirjeldama materjale Vene riigis ilmunud perioodika (kõigis keeltes) kohta. Sellest pidi saama täielik ja põhjalik bibliograafiline teatmeteos, hõlmates ühtviisi nii perioodika nimetusi kui ka kirjandust nende kohta, lisaks perioodika teooria ja ajalugu. See U. Ivaski suurim töö jäi aga lõpetamata ja on seni trükkis avaldamata. Kõik osad kokku sisaldavad üle 12 000 sedeli.

Bibliograafilise uurimistöo kõrval jätkus U. Ivaskil jõudu osa võtta vist küll kõigest Moskva bibliograafia- ja raamatuteaduse ühingutest ja üritustest. Vahelduseks valmistas ta kunstipäraseid ekliibriseid tuttavaile, kel olid väärtuslikud raamatukogud.²

Nõukogude võimu kehtestamise järel asus U. Ivask 1.03.1918 tööle Rumjantsevi Muuseumi haruldaste raamatute osakonna juhatajana. (Varem oli vabakutseline.) Selle kõrval jätkas ta teadus- ja ühiskondlikku tegevust, osales Venemaa Keskraamatupalati loomisel ning määrati (1920) “Книжная летопись”i” toimetajaks. Ivask kuulus veel mitme ajakirja toimetuskolleegiumi. 1920. a. nähti teda juba ette Moskvast asutatava Vene Bibliograafia Instituudi bibliograafia ajaloo õppejõuna.

Huvitavat tööd ja häid kavatsusi oli kuhjaga, ega puudunud ka tunnustus. Kuid raskete elutingimuste — eeskätt toidu- ja küttenappuse — tõttu järsult halvenev tervis (kopsutuberkuloos) tingis 1920. a. suvel otsuse opteerida kodumaale.³

21. juulil 1920 kirjutas U. Ivask adressaadita avalduse,⁴ mis algab nii (tõlkes): “Jälgides viimastel aastatel eesti rahva eneseteadvuse enneolematut kasvu, kerkib järjekorda küsimus kõigi eesti keeles ilmunud trükiteoste (raamatute, brošüüride, ajalehtede ja ajakirjade) täieliku bibliograafianimestiku väljaandmisest, mis on ühtviisi vajalik nii teaduse- kui ka praktikainimestele.” Rõhutades intellektuaalsete väärtuste arvelevõtmise vajadust igas vähegi kultuurises riigis, jätkab U. Ivask: “Käesoleva esildise aluseks on palve, et minule antaks ülalnimetatud töö koostamine.” Ja allpool: “Tihedas seoses ülalöelduga on minu palve võimaldada mulle mingi teenistus Tartu Ülikooli Raamatukogus, kuhu peamiselt on koondatud vajalik trükimaterjal; kogu teenistusest vaba aja võiksin ma siis täielikult pühendada eesti bibliograafiale.” Nii ta siis ei loodagi, et rahvusbibliograafia koostamine võiks mahtuda tööaja sisse, lisades lõpetuseks, et mõni aasta tagasi alustatud eesti ajalehtede ja ajakirjade nimestik (1821–1917) on tal juba peaaegu valmis. Eraldi paberile kirjutas ta lühikese eluloo (kolmandas isikus), lisas koopia haridustõendist ja muist dokumentidest⁵ ning viis need Eesti Valitsuse Komisjonile Moskvast.

Selle komisjoni esimees Nikolai Maim, pärastine TÜ professor, saatis, nagu kaaskirjast selgub,⁶ U. Ivaski paberid 24. juulil EV haridusministrile. Kaaskirjas öeldakse muu hulgas: “Näis asjatundja olema, keda meie biblioteegid ja arhiivid tarvitada võiksid.” Kirja nurgal

² Vt. Udo Ivaski ekliibrised / Koost. H. Käsper. Tartu, 1978. 71 lk. (Ekliibris Tartu Riikliku Ülikooli Raamatukogus; 2.)

³ Kulpa, H. *Op. cit.*, lk. 97–98.

⁴ EAA, f. 2100, nim. 2, s. 227, 1. 2.

⁵ *Ibid.*, 1. 3–4p.

⁶ *Ibid.*, 1. 1.

seisab haridusministri otsus 4. augustist: "Tartu Ülikooli seisukohta ja arvamist küsida". Sama paberi pöördelt leiame ülikooli kuraatori Peeter Põllu seisukoha 14. augustist: "Ülikool katsub ära kasutada raamatukogus, arvan aga, et ta oleks kohane mees ka riigi arhiivi, mis asutamisel."

Kui paberid rändasid oma rada, siis saatus tahtis, et varsti pärast avalduse esitamist kohtus U. Ivask ka ülikooli raamatukogu juhatajaga isiklikult. Friedrich Puksoo nimelt viibis Tartu Ülikooli varade reevakueerimiskomisjoni liikmena Venemaal 1920. a. 3. märtsist 26. aprillini ja 12. juulist 12. augustini ning käis ka Rumjantsevi Muuseumi raamatukogus. Seal ta kohtaski Ivaskit ning tegi talle ettepaneku tulla Tartusse tööle.⁷

Moskvast 12. augustil tagasi jõudnud, esitaski Puksoo 14. augustil, s.o. samal päeval kui Peeter Põld kirjutas resolutsiooni Ivaski avaldusele, ülikooli valitsusele palve, määrata Udo Ivask alates 1. septembrist raamatukogu vanemaks assistendiks. Määramine toimuski — assistendiks vanema assistendi palgaga⁸ (kõrgemat kohta ülikoolil parajasti pakkuda polnud). Välisministeeriumi kaudu läkitati U. Ivaskile Moskvasse teade kohalemääramisest, palvega võimalikult pea oma ülesannete täitmisele ilmuda.⁹

31. augustil alustas U. Ivask koos abikaasa Anna ja 10-aastase tütre Helenega sõitu Tartusse. Siia jõuti alles 14. septembri hommikul, sest hulk päevi tuli viibida Narvas karantiinis.¹⁰ U. Ivaski dokumentide hulgas on säilinud Narva karantiini ülema tunnistus 13. septembrist 1920, mis lubab selle ettenäitajal Udo Ivaskil, tema naisel ja tütreil (nimed ja vanus) "ajutiselt Eesti Vabariigis Tartus elada kuni alalise elamiseluba saamiseni siseministeeriumist. Ühtlasi on nimetatud isik kohustatud ennast viibimata registreerima teadete kogumise osakonna Tartu Kaitsepolitseis".¹¹

Tegevus Tartus

H. Kulpa mäletab, et juba saabumise päeval tegi isa visiidi Toome raamatukogusse ning asus tööle kohe järgmisel hommikul. Viis kasti U. Ivaski raamatuid¹² saatis Eesti kontroll-opteerimiskomisjon Moskvast järele alles oktoobri teisel poolel ülikooli raamatukogu juhataja meeldetuletuse peale.¹³

Kuu aja pärast, s.o. 15. oktoobril lahkus raamatukogust senine raamatukoguhoidja Karl Duhmberg ja Ivask sai tema koha.¹⁴ Raamatukogus oli see juhatajast järgmine ametikoht, mis tähendas ka üldosakonna juhatamist, juhataja asendamist komanderingute ja puhkuste ajal — küll oli selleks alati vajalik ülikooli valitsuse nõusolek.

Raamatukogus oli U. Ivaskil esimesi töid juhtida ligi 500 000 reevakueeritud raamatu tagasipaigutamist riuleile. Kogu väike kollektiiv oli hommikust õhtuni kibedasti ametis.

⁷ Puksoo, F. Tartu ülikooli raamatukogu 1920. aastail // TRÜ Toim. Tartu, 1968. Vihik 224. Lk. 34.

⁸ EAA, f. 2100, nim. 2, s. 227, 1. 5.

⁹ *Ibid.*, 1. 8, 9.

¹⁰ H. Kulpa suulistel andmetel.

¹¹ TÜR KHO, f. 33, s. 1, l. 8.

¹² Umbes 5000-kõitelise raamatukogu oli ta NLiidus sunnitud laiali müüma. Vt. TÜR KHO, f. 33, s. 45, l. 52–53.

¹³ EAA, f. 2100, nim. 9, s. 3, l. 149.

¹⁴ *Ibid.*, 1. 139.

U. Ivask kirjutas 10. jaanuaril 1921. a. Moskvasse oma sõbrale prof. B. Bodnarskile (tõlge).¹⁵ “Raamatukogus on tööd väga palju. Me töötame peaaegu vaheajata kella 9-st hommikul 8-ni õhtul. [...] Niisuguse pingutava töö tõttu ma praegu mingisuguse eratööga ei tegele.” 50 üliõpilase abiga suudeti kogud viie kuuga korda seada. Puksoo hindas hiljem selles kõrgelt U. Ivaski organiseerimisoskust.¹⁶

1921. a. aprillis järgnes fondide jagamine arhiiv- ja käsikoguks. Vastav kava oli raamatukogu juhatajal valminud juba 1920. a. jaanuaris, enne U. Ivaski saabumist.¹⁷ Uuele fondile, s.o. käsikogule asuti koostama uut, sõnastikkataloogi. Märksõnastamiskogemused puudusid aga nii raamatukogu vastsel juhatajal Puksool kui ka noortel kataloogijatel Viktoria Aavakivil ja Marta Liblikul. Siingi kulusid marjaks ära Ivaski kui laialdaste teadmistega bibliograafi abi ja nõuanded, mida Puksoo hiljemgi on rõhutanud.¹⁸

Paralleelselt tuli aga mõelda väliskirjanduse kiirele komplekteerimisele ja vahetusuhete taastamisele. Juba 27. oktoobril 1920. a. on Ivask koostanud saksakeelse kirja, mis Puksoo allkirjaga läkitati Otto Harrassowitzi, K. F. Koehleri, August Focki ja Karl Hiersemanni raamatukauplusele Leipzgis ning Joseph Rosenthalile Maini-äärsesse Frankfurti.¹⁹ Selles palub raamatukogu kiiresti teatada, missugustel tingimustel nad võtaksid enda peale raamatukogu ja ülikooli allasutuste varustamise vajalike raamatute ja ajakirjadega. Soovitakse saada ka kirjastus- või laokatalooge. Kiri on lühike, asjalik ja loogiline, kõik küsimused täpselt formuleeritud. Puksool, kes pärast Ivaski surma seesugused kirjad ise koostas, polnud ilmselt sel ajal veel vajalikku oskust. Küllap ta õppis siingi Ivaskilt.

Järgmisest kuupäevast, 28. oktoobrist on dateeritud U. Ivaski kiri Helsingi Ülikooli Raamatukogule dublettide vahetamise asjus.²⁰ On säilinud teistegi kirjade mustandeid 1920. a. lõpust ja 1921. a. algusest.²¹

Agarasti on Ivask raamatukogu juhataja kohuseid täitnud Puksoo puhkuse ajal 1921. a. suvel 20. juunist 20. juulini. Kirjad läksid Taani Teaduste Seltsile, Läti Ülikooli arstiteaduskonnale, Alfred Lorentzi firmale Leipzgis, Saksi Teaduste Akadeemiale, H. Parrielle Pariisi, Göttingeni Teaduslikule Seltsile jt. väljaannete vahetuse, raamatuostu jm. küsimustes.²² Vaevu usutav, et Puksoo oleks keset suve nii aktiivne olnud.

Prof. Bodnarskiilt palus Ivask erakirjades (21. 10. 1920, 10. 01. ja 22. 07. 1921) ülikooli raamatukogule “Книжная летопись”i numbraid ja vahetusena Venemaal ilmuvaid eesti-keelseid trükiseid.²³

Kui Puksoo 1921. a. aprillis moodustas raamatukogukomisjoni, kutsus ta sinna ka U. Ivaski. 1922. a. jaanuarini võttis Ivask osa kõigist seitsmest istungist, ühe korra juhatades (Puksoo puudus haiguse tõttu), korra protokollides. Komisjonis olid arutusel raamatukogu

¹⁵ Kiri Venemaa Riiklikus Raamatukogus, koopia H. Kulpal.

¹⁶ Puksov, F. U. Ivask : *In memoriam* // Raamatukogu. 1923. Nr. 1. Lk. 3.

¹⁷ EAA, f. 2100, nim. 9, s. 3, l. 12–12p.

¹⁸ Puksoo, F. *Op. cit.* Lk. 36.

¹⁹ EAA, f. 2100, nim. 9, s. 3, l. 147.

²⁰ *Ibid.*, l. 159

²¹ EAA, f. 2100, nim. 9, s. 3.

²² *Ibid.*

²³ Kirjad Venemaa Riiklikus Raamatukogus, koopia H. Kulpal.

määrused, publikatsioonide vahetus, perioodika koondkataloogi vajadus, perioodika tellimismististikud, "Toimetuste" saatmine EV saatkondadele ja kontrolllopteerimiskomisjonile Moskvas ja Petrogradis, eelarvesummade jaotamine, käsikogu paigutus, uus hoone jm.²⁴

Jooksva töö kõrvalt leidis Ivask aega asuda ülikooli raamatukogu elseviiride väljaselgitamisele ja kataloogimisele. Kvartformaadis lehtedel²⁵ on ta jõudnud kirjeldada 109 elseviirtrükist, s.o. ligi pooled tol ajal raamatukogus leidunuist. Ta toob iga väljaande täieliku pealkirja, sageli üsna pika (punase tindiga allakriipsutatult), autorit esile tõstmata. Edasi annab formaadi (poogna suuruse), lehtede ja lehekülgede täpse arvu, tiitli kujunduse (graveeritud või punane-must), indeksi leheküljed, trükkalimärgi, köite, elseviirtrüki korduse, A. Willemsi ja G. Berghmani kataloogi numbrid. Kirjeldamisel näib aluseks olevat rootslasest elseviiride uurija Gustaf Berghmani kataloog,²⁶ kuhu kummatigi on sattunud ka väljaandeid, mida hilisemad uurijad (näit. H. B. Copinger) elseviirideks ei loe, kuid pealkiri ja paginatsioon on Ivaskil antud Berghmanist täpsemalt. (Raamatukogus leiduvas Berghmani kataloogi eksemplaris on ka vastav number punasega alla kriipsutatud.) Prantsuskeelsed märkused (nagu Berghmanil) lubavad arvata, et kataloog kavatseti trükki anda. Töö jäi aga pooleli. Kirjetes puuduvad provenientsimärkmed ja aktsessiooninumber.

Kuid laialdaste teadmiste ja sidemetega raamatukoguhoidja tegevus ei jäänud kitsalt ülikooli raamatukogu piiridesse. 1921. a. mais osales Ivask teadusraamatukogude esindajate nõupidamisel, kus arutati sündeksemplari küsimusi. (Protokoll puudub.)²⁷

Tuttavad kunstühingust "Pallas" viisid Ivaski eksliibriste kogu ja sellealase kirjanduse 1922. a. märtsis eksponeeritud raamatunäitusele.²⁸

1921. a. sügisel kutsuti U. Ivask osa võtma Eesti Bibliograafia Asutise loomisest. Ta esitas seal täiendusi kodukorrale, soovitas perioodika artiklite kartoteegis kasutusele võtta rahvusvahelise kümnendliigituse, saatis Eesti Rahva Muuseumi raamatukogu juhatajale Jakob Muidele sellekohast kirjandust,²⁹ hankis prof. B. Bodnarskilt tema koostatud liigitustabelid.³⁰

Õhtuti jätkas väsimatu Ivask Moskvas alustatud eestikeelse perioodika bibliograafia täiendamist ja *de visu* kontrollimist. Säilinud on ka mõned tema tehtud lõigendid 1922. a. märtsikuu "Tallinna Teatajast" ja "Postimehest".³¹

"Postimehes" ilmunud surmakuulutuste ja nekroloogide põhjal võttis Ivask kodu-uurimise huvilisena käsile Tartu linna 1920. a. nekropoli³² koostamise. Ta kandis sedelitele

²⁴ TÜR KHO, f. 4, nim. 1, s. 842^a.

²⁵ TÜR KHO, f. 33, s. 18.

²⁶ Berghmann, G. Catalogue raisonné des impressions elzeviriennes de la Bibliothèque Royale de Stockholm. Stockholm; Paris, 1911. 391 p.

²⁷ Meie teaduslike raamatukogude tegelased ühinevad // Postimees. 1921. 30. mai, nr. 117. Lk. 6.

²⁸ Alle, A. Raamatunäitus // Aeg. 1922. Nr. 4. Lk. 7.

²⁹ TÜR KHO, f. 33, s. 34, 1.1–3. Muide kirjas Ivaskile seisab: "Olge nii ülilahke ja saatke, kui võimalik, minule "Mevil Dewey kirjandust."

³⁰ Ivask Bodnarskile 2. 11. 1921; kiri Venemaa Riiklikus Raamatukogus, koopia H. Kulpal.

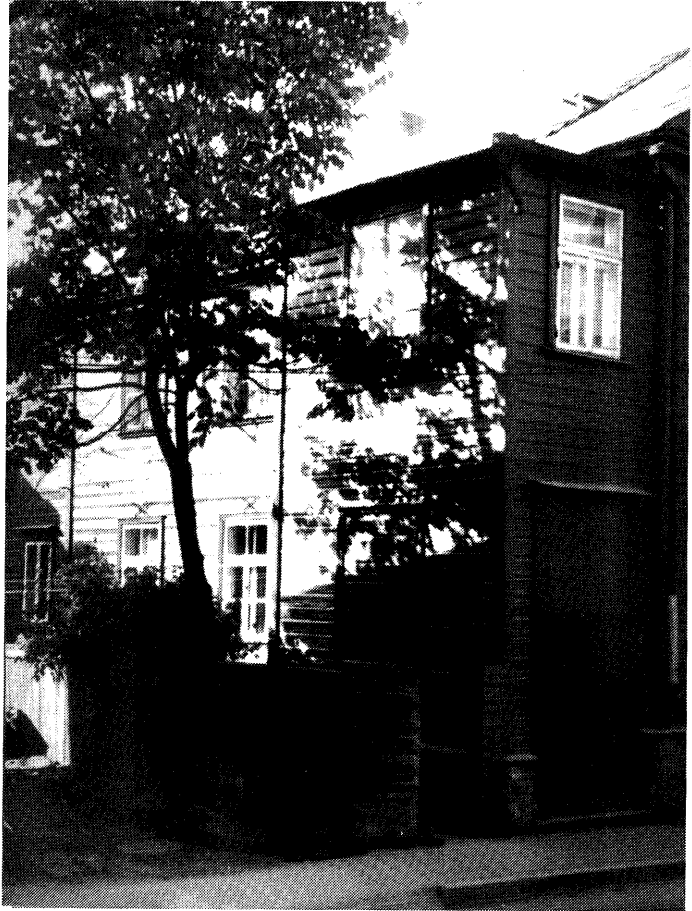
³¹ TÜR KHO, f. 33, s. 17.

³² Nii nimetati revolutsioonieelsel Venemaal teatmikku kalmistutele maetud isikutest. Vt. TÜR KHO, f. 33, s. 45, l. 150–151.

peale isiku nime ja eesnime veel vanuse või sünniaja, võimaluse korral elukutse või tegevusala, kalmistu, kuhu maeti. Registrisse, mis on vist ainuke taoline Eestis, jõudsid andmed 243 isiku kohta.³³

Ülesandeid tuli ka vabariigi valitsuselt. Haridusministeeriumi teaduse ja kunsti osakond küsis 1921. a. 11. oktoobril Ivaskilt kui Petrogradi ja Moskva arhiivide tundjalt andmeid, missugused arhiivid sisaldavad materjale Eesti kohta ja kes võiks nende kohta lähemalt informatsiooni anda. Kavatsus oli "Eestisse puutuvaid arhiive Venest ära tuua. Kui selleks võimalust ei leidu, tahetakse meie kodumaa kohta käivatest arhivaalidest ära kirju valmistada."³⁴ Ivask läkitas lühikese konkreetse vastuse.³⁵

Kuigi U. Ivaskil olid ülikooli raamatukogus käed tööd täis ja hea läbisaamine kolleegidega, jäi ta tegevusväli seal mõneti ahtaks, võrreldes tema võimetega. Vastloodud Keskarhiivile otsiti juhatajat.³⁶ Ajalooprofessor Arno Rafael Cederberg esitas U. Ivaski kandidatuuri. Tallinnas asuvate Riigiarhiivi ja Riigiraamatukogu juhataja August Nuth, kes mõne kuu oli ülikooli raamatukogus töötanud koos Ivaskiga, veenis teda seda kohta vastu võtma. Ivask, nagu

U. Ivaski viimane elukoht Tartus Kastani 15 (praegu 47; foto aastast 1980).

³³ TÜR KHO, f. 33, s. 29.

³⁴ *Ibid.*, s. 1, 1. 10.

³⁵ Kirja kontsept H. Kulpa valduses.

³⁶ Kuulutus ilmus "Postimehes" 10. 01.1922.

selgub Nuthi kirjadest,³⁷ kaalus asja väga tõsiselt ja lõpuks otsustaski arhiivi kasuks. Avalduse saatis ta jaanuaris 1922.³⁸

Arhiividirektori valimine venis. 1922. a. kevadel plaanitses Ivask arhiivide küsimuses Moskvasse sõitu, kuid märtsis haigestus grippi. Aprillis võttis külmetushaigus tõsise pöörde. 25. aprillil teatab Puksoo ülikooli valitsusele, et Ivask on haigestunud.³⁹ On ka säilinud F. Puksoo dateerimata kirjake,⁴⁰ saadetud raamatukogu teenija Jaan Uusiga Ivaskile koju

Tutulist terviksaanonist
soorivad:

Heli Seeborg.   Ailve Luuko.
Inga Klamm.

Ailve Kuusik.

Marta Lillberg   Wiit Rosenthal
Linda Metslang.

Victoria Savasivi.

Robert Orav
J. Woiwag

Kollegide kaaskiri haiglasse viidud lilledele 1922. a. mais (TÜR KHO, f. 33, s. 45, l. 157).

³⁷ H. Kulpa valduses.

³⁸ TÜR KHO, f. 33, s. 1, l. 12.

³⁹ EAA, f. 2100, nim. 9, s. 9, l. 110.

⁴⁰ TÜR KHO, f. 33, s. 35, l. 3.

Kastani 15 (praegu 47). Kiri algab nii: “Käisin praegu Sisehaiguste kliinikus. Ei saanud prof. Masing’iga kokku, aga rääkisin assistendiga, kes ütles, et üks üksik tuba on vaba, kuid Teil tuleks siis 150 marka juure maksa päevas.” Puksoo palub saata Uusiga teate, mida Ivask kavatseb teha. 29. aprillil on Ivask juba haiglas I klassi toas ja saadab sealt ülikooli valitsusele (raamatukogu juhataja toetusega) palve⁴¹ tasuda kliiniku I klassi kulud või määrata vastav stipendium. Ülikooli nõukogu ei leidnud võimaliku olevat palvet rahuldada (seadus lubas tasuda III klassi kulud).⁴²

Haiglavoodist Udo Ivask enam ei tõusnud. Ta lahkus alatiseks 15. mai hommikul.⁴³ See oli sama päev, kui õhtul astus Puksoo juures Toome raamatukogus kokku vabariiklik rahvaraamatukogude korralduse komisjon, kuhu ka Ivask oli liikmeks määratud.⁴⁴ Eluaastaid sai Ivaskil ainult 43. 18. mail maeti Udo Ivaski põrm Tartu Uue-Jaani kalmistule.

16. mai “Postimehes” ilmus ülikooli valitsuse ja raamatukogu juhataja leinakuulutus ning samas “Postimehe” numbris “Tartu teadete” all 11-realine sõnum U. Ivaski elust ja tegevusest. Tallinna ajaleht “Последние известия” tõi 25. mail 7-realise mälestusteate. Loomulikult väärinuks U. Ivaski kaotus suuremat tähelepanu. Ent lahkunu põhiline elutöö oli jäänud piiri taha, teise kultuuri rüppe.

Kui 1923. a. alustas ilmumist ajakiri “Raamatukogu”, siis selle esimene number toob F. Puksoo kirjutatud Udo Ivaski nekroloogi (fotoga). Selles on öeldud: “Pean tunnistama, et kohasemat abi, kui seda oli Udo Ivask minule ..., on raske ette kujutada ja et ülikooli raamatukogu nii lühikese ajaga õppejõududele ja üliõpilastele kättesaadavaks tegemine on väga tähtsal mõõdul U. Ivaski teene.”⁴⁵ Oma 1968. a. ilmunud artiklis ütleb Puksoo Ivaski kohta: “Taktiküllane, asjalik ja lõbus kaastöötaja, esteet, võitis U. Ivask üldise lugupidamise kolleegide ja raamatukogu kasutajate keskel.”⁴⁶ Helene Kulpa mälestust mööda oli U. Ivask raamatukogus heaks sõbraks saanud Oskar Lutsuga, kuigi nende koos töötamine kestis vaid paar kuud. Häid tuttavaid olnud tal ka ülikooli professorite hulgas, näit. Gustav Suits.

U. Ivaski perekond, lesk Anna ja 12-aastane tütar Helene, jäi raskesse majanduslikku olukorda, sest Anna Ivask (sünd. Frolova, 1883–1948) ei osanud eesti keelt ega olnud seni ise leiba teeninud. Ta kolis Tallinna, kus August Nuth muretses talle koha Riigiarhiivi. Toitja surma puhul sai perekond ülikoolilt toetuseks U. Ivaski kahe kuu ja matusekuludeks ühe kuu palga. A. Ivask taotles riiklikku pensioni Tallinna Linnavalitsuse hoolekande osakonna kaudu. Sealt paluti ülikoolil kindlaks teha, kas Udo Ivaski surm oli seotud ametikohustuste täitmisega. Selleks TÜ-s moodustatud arstlik komisjon vaatas 26. jaan. 1923. a. läbi U. Ivaski haigusloo ja lahkamisprotokolli ning tegi järgmise otsuse: “Et hra Udo Ivask juba kaua enne ametisse astumist ülikooli raamatukogu juures tiisikuse haigust põdes ja et haigus vast veel mõni aasta oleks kestnud headel elutingimustel nagu arstimine kurortis. Haiguse kiire surmatoov käik ... oli vististe tingitud sellest asjaolust, et hra Ivask’il tuli palju töötada tolmuses ja vahest ka külmas ülikooli raamatukogu õhu sees, mis nagu

⁴¹ EAA, f. 2100, nim. 9, s. 9, l. 112.

⁴² EAA, f. 2100, nim. 2, s. 227, l. 10.

⁴³ *Ibid.*, l. 11.

⁴⁴ EAA, f. 2100, nim. 9, s. 9, l. 125.

⁴⁵ Puksov, F. *Op. cit.* Lk. 2–3.

⁴⁶ Puksoo, F. *Op. cit.* Lk. 36.

teada, halvasti tiisikuse haigete tervise peale mõjub.”⁴⁷ U. Ivaski lesele maksti riiklikku toetust 1925. aastast elu lõpuni, tütrele täisealiseks saamiseni.

Pärand

1922. a. müüs lesk ülikooli raamatukogule U. Ivaski raamatuid. Juurdekasvupäevikusse on sisse kantud 167 numbrit, kokku 202 köidet, neist 42 brošüüri.⁴⁸ Põhiliselt on tegemist venekeelse kirjandusega, seas mõned saksa- ja üksikud inglise- ning prantsuskeelsed raamatud. Sisult raamatu ja bibliograafia ajalugu, sealhulgas vene tuntumate bibliograafide V. Mežovi, V. Sopikovi ja N. Lissovski väärtteoseid, on ka raamatuid eksliibriste, genealoogia, bibliograafia ja biobibliograafia alalt, raamatukaupluste ja raamatukogude katalooge, pisut kunsti- ja kirjandusteadust. Et ülikooli raamatukogu püüdis perekonda toetada, aga võib-olla ka lugupidamisest endise kolleegi vastu osteti isegi 53 nimetust dublette. U. Ivaski enda teoseid (kümme 13 nim. hulgas) on ülikooli raamatukogule müünud tütar Helene Kulpa 1937. a.⁴⁹ U. Ivaskile kuulunud raamatud kannavad tema tagasihoidlikku trükitud omandimärki ja on paigutatud laiali vastavalt sisule.

1926. a. novembris palus Anna Ivask Puksood aidata selgitada perioodika bibliograafia kartoteegi müümise võimalusi.⁵⁰ Puksoo vastas veebruaris 1927, et on kirjutanud Riiga bibliograaf J. Missinšile ja Moskvasse Bibliograafia Instituudi direktorile B. Bodnarskile, kuid midagi positiivset pole saavutanud.⁵¹ Ülikooli raamatukogu on nõus ostma eesti osa 25 000 eesti marga eest. Muukeelsetega soovitas oodata.⁵² Puksoo nõuande järgi Anna Ivask talitaski. Heebrea perioodikat puudutavaid materjale soovitas Puksoo tõenäoliselt Julius Genssile, kes need hiljem trükki toimetas.⁵³

Perioodika bibliograafia põhiosa oli ülikooli raamatukogus hoiul kuni 1949. a. sügiseni, mil H. Kulpa viis selle ära, et käsikirja kallal töötada. 1954. a. on kartoteek müüdnud Teaduste Akadeemia Raamatukogule. Mitmed Ivaski kohta varem ilmunud artiklid märgivad perioodika bibliograafia asukohana Tartu Ülikooli Raamatukogu.

Ülikooli raamatukogule on Helene Kulpa ajavahemikus 1974–1981 osade kaupa üle andnud mitmesuguseid isa materjale. Neist ja varasematest on raamatukogu käsikirjade ja haruldaste raamatute osakonnas moodustatud Udo Ivaski fond (nr. 33), mis 1998. aasta veebruariks hõlmab 62 säilikut, neist suur osa koopiad. Originaalidest nimetagem peale eestikeelse perioodika, elseviiride ja Tartu nekropoli kartoteegi veel “Vene eksliibriste kirjelduse” 4. osa, mõningaid eksliibriseid ja joonistusi ning omaste kirju. Aga ka Helene Kulpa koostatud, seni trükkis avaldamata ülevaateid U. Ivaski elust, tegevusest ja käsi-

⁴⁷ EAA, f. 2100, nim. 2, s. 227, l. 25, 13–15.

⁴⁸ TÜR KHO, f. 4, nim. 1, s. 357, l. 223–229p.

⁴⁹ EAA, f. 2100, nim. 9, s. 125, l. 263; TÜR KHO, f. 4, nim. 1, s. 361, l. 525p.–526.

⁵⁰ EAA, f. 2100, nim. 9, s. 45, l. 12–13.

⁵¹ U. Ivaski koostatud läti perioodika bibliograafia kartoteek asub praegu Läti Rahvusraamatukogu haruldaste raamatute ja käsikirjade osakonnas kohaviidaga RX/42.

⁵² *Ibid.*, l. 14.

⁵³ Иваск У. Г. Еврейская печать в России. Вып. 1. Таллинн, 1935. 105 с.

kirjalisest pärandist. Üldse on H. Kulpa⁵⁴ suure hoolega kogunud ja korraldanud oma kuulsa isaga seostuvat materjali.

Ivaski uurimise ja tutvustamisega on ülikooli raamatukogus tegeldud seni vähe. Nimetada saab F. Puksoo 46-realist artiklit "Eesti biograafilises leksikonis" (2. vihik, 1927). Ülikooli raamatukogus leiduvatest U. Ivaski loodud eksliibristest (26) on Hilja Käsper koostanud kataloogi (ilm. 1978), mille lisana Helene Kulpa loetleb kõik U. Ivaski loodud eksliibrised (35 nim.). Ivaski 100. sünniaastapäevaks 1978. a. detsembris pani H. Käsper raamatukogu ruumes välja näituse, kirjutas sellest ülevaate "Edasile" ja Ivaskist väikese artikli ajakirjale "Raamatukogu".⁵⁵ Siinkirjutaja esines II raamatukogu ajaloo päeval 13. juunil 1984 ettekandega "Udo Ivask ja Tartu Ülikooli Raamatukogu".⁵⁶ Raamatukogus oli ka teemakohane väljapanek.

Üldse on U. Ivaski kohta Eestis ilmunud vaid lühemaid, enamasti tähtpäevaartikleid siin-seal ajalehtedes ja ajakirjades, rõhuasetusega rohkem eksliibristele. Mõnele neist vihjab Puksoo oma 1968. a. ilmunud pooleldi memuaarilises artiklis: "... ei vasta kuidagi tõsioludele puudulikul informatsioonil põhinevad arvamised, nagu oleks U. Ivask juhtinud ülikooli raamatukogu reevakueerimist ja reorganiseerimist. Reevakueerimist juhtis Tartu ülikooli töötajaist määratud komisjon. [- - -] U. Ivask oli rohkem bibliograaf kui bibliotekaar. Tema rohkearvuliste Moskvas ilmunud publikatsioonide hulgas ei leidu kirjutisi raamatukogunduse alalt. Hea organisaatorina osutus ta ülikooli raamatukogus asjatundjaks abiliseks kataloogide alal. Et reevakueeritud fondid kujunesid kiiresti kasutatavaiks, oli osaliselt Udo Ivaski teene."⁵⁷

Udo Ivask on vaieldamatult väljapaistvamaid isiksusi, kes Tartu Ülikooli Raamatukogus kunagi töötanud. Ta on osalenud rahvusvahelise kümnendliigituse toomisel Eestisse, on Eesti rahvusbibliograafia koostamise mõtet edasi arendanud (vrd. viide 4). Ta jõudis aga ainult alustada, organiseerida ja ka nooremaid kolleege juhendada-õpetada. Suur osa Ivaski viimastel aastatel Moskvas kirjutatud töödest jäi sõja ja varajase surma tõttu trükkis avaldamata. Tema pärand asub Venemaa Riiklikus Raamatukogus Moskvas, Tartu Ülikooli Raamatukogus, Eesti Akadeemilises Raamatukogus Tallinnas ja Helene Kulpa valduses. Monograafia Udo Ivaskist jääb endiselt koostajat ootama.

⁵⁴ Töötas ülikooli raamatukogus 1936–1942 ja 1950–1953, Kirjandusmuuseumis 1944–1947 ja 1964–1986, Tartu Linnaraamatukogus 1954–1964.

⁵⁵ Käsper, H. Mälestusnäitus teadusraamatukogus // Edasi. 1978. 21. det., nr. 291; Käsper, H. Udo Ivask // Raamatukogu. 1979. Aprill. Lk. 18–20.

⁵⁶ Tekst: TÜR KHO, f. 4, nim. 3, II osa, s. 1272^a, l. 21–33.

⁵⁷ Puksoo, F. *Op. cit.* Lk. 36.